

SVERIGES DÖVHISTORISKA SÄLLSKAP

Utgivare: Sveriges Dövhistoriska Sällskap (SDHS)
Utkommer 2-4 gånger årligen och sändes gratis till SDHS medlemmar
Redaktionskommitté: Carl Magnus Lindgren och Per Thomas Örlegård.
Layout: Göran Andersson
Ansvarig utgivare: Tomas Hedberg
ISSN 1401-9566

¥ NR 16 ¥ ÅRGÅNG 10 ¥ Mars 2004 ¥

Ledare

Bästa medlemmar!

□ Först och främst vill jag ge ett stort tack till Dövas Förening i Kronobergs län och Sportklubben Dacke för ett gott samarbete för arrangemanget med SDHS:s dövhistoriska seminarium i Växjö. SDHS:s 10-årsjubileumsfest genomfördes på Elite stadshotell. Det kom ca 70 personer från lite varstans i Sverige till seminariet. Många deltagare var mycket nöjda med seminariet med temat: "Dövas historia i Småland och utvandringen till Amerika". Vi återkommer med utförligare artiklar från seminariet i Växjö i näst kommande nummer.

Förstudieprojektet: "Arkivering av dövföreningens handlingar och inventarier", som leddes av Per-Thomas Örlegård, projektledare tillsammans med Carl Magnus Lindgren avslutades efter 10 månaders arbete. Förhoppningsvis ska SDHS få anslag till huvudprojektet för att kunna avsluta med registrering och arkivering av alla dövföreningars handlingar och foton. Därför vill SDHS sammanställa en sammanfattning av vårt förstudieprojekt här i tidningen. Läs vidare om den.

Därmed vill jag passa på att rikta ett tack till Per-Thomas Örlegård och Carl Magnus Lingren för ett fint resultat från detta projekt.

Jag vill också tacka Roland Ask, den avgående styrelseledamoten för alla fyra åren 1999-2003 i SDHS:s styrelse. Han har alltid varit glad som ett solsken från solstaden Karlstad. Samtidigt vill jag hälsa Carl Magnus Lindgren, nyvald, och varmt välkommen till styrelsen.

Vid SDHS:s dövhistoriska seminariet i Falkenberg hösten 2002 diskuterades var nästa dövhistoriskt seminarium år 2004 skulle förläggas. Det blev Gävle hösten 2004. Vi återkommer med ett tema och mer information i kombination med en dövhistorisk bussutflykt till Bollnäs i kommande nummer.

Tomas Hedberg

Döva arbetare på AB Enoch Thulins aeroplanfabrik

Överst från vänster: Hilding Magnusson, John Stanzen, Edvard Mårtensson, August Kvant, Johan Simonsson, Gilbert Knutsson, Malte Holmgren, August Jönsson, Johan Vilken. Mellersta raden från vänster: Birger Waldau, Konrad Johansson, Gustaf Jönsson, Carl Reinholdz. Nederst från vänster: Wilhelm Bäckman, Gunnar Johansson. Fotograf var Anton Hagman, Landskrona.

□ Det fanns en flygplansfabrik i Landskrona under åren 1913-1919. Dr Enoch Thulin var en pionjär i vår flyghistoria. Han gjorde flera uppmärksammade, vågade och skickliga flygningar på olika platser.

Den mest berömda flygningen härrör från år 1914 då han flög från Paris till Landskrona. Även så är hans flygturer till Göteborg, Stockholm och Oslo omnämnda. Thulin var en mycket skicklig flygplanskonstruktör och gjorde under 1913 ungefär 300 flyguppvisningar utan haveri.

Postflygningar över Öland var en av Thulins mest kända insatser. Thulin dog under en flygtur den 14 maj 1919 i Landskrona.

15 döva män (se bild) arbetade på Thulins aeroplanfabrik vid starten år 1913 i Landskrona. Fabriken utvecklades sedermera till ett miljonföretag.

I Ny Tidning för Sveriges Dövstumma nr 2, 1 febr 1919 är det noterat att flygmaskins-verkstäderna i Landskrona har blivit stängda på grund av brist på beställningar. Därför har samtliga döva blivit arbetslösa.

Under sin tid på Thulins fabrik var döva omtyckta, trivdes bra och hade god lön. Den förste som fick anställning på Thulins fabrik var Birger Waldau. Birger var också den förste döve som var med om en flygtur i Sverige.

Birgers dotter Sonja Röman har berättat
(Fortsättning på sidan 4)

Att vårda och bevara arkiv

Fortsättning från artikeln Arkiv – en del av vårt nationella kulturarv i SDHS nr 15.

□ Efteråt kom Kristina Enhörning, utbildad konservator vid Landsarkivet i Lund, som föreläste mer om behovet av vård och skötsel av det man vill bevara, vårt kulturhistoriska arv och vårt värdefulla arkivbestånd. Till största del består ju arkivens bestånd av dokument av papper, band bundna i skinn, klot eller pergament, fotografier och pergamentbrev, samt även i mindre mängd förekommer andra material som t. ex. tyg (i form av fanor), metall och plastföremål.

Att förhindra att skador uppkommer är ju det absolut bästa sättet att vårda, såväl ur bevarandesynpunkt som ur ett ekonomiskt perspektiv. Vad är det som hotar våra arkiv och vad kan man göra för att förebygga och förhindra dessa?

1) ELD. Branden är mycket farlig för arkivhandlingar. Förutom brandskador är även vattenskadorna till följd av släckningsarbetet vanligt. För att minimera riskerna kan man t. ex. se till att arkivet blir strömlöst då lokalerna lämnas.

Vatten skadar

2) VATTEN. Skador från vatten kan uppkomma dels genom vattenläckage: dåliga rör, översvämningar osv. När papper, skinn och pergament är i kontakt med vatten och fukt, förändras strukturen, pappersfibrerna sväller.

3) SYRE I LUFTEN. Syre bidrar till olika nedbrytningsprocesser. Därför är det bäst att förvara dem i en syrefri miljö, i vacuum, t. ex. spelfilm.

4) LJUS. Ljus bleker kolorerat material. Både solen och olika typer av lampor

avger skadligt ljus. Därför bör man se till att förvara dokumenten i mörker. Man ska också tänka på att det är viktigt att inte placera dem alltför nära ljuskällor i utställningssammanhang.

5) TEMPERATUR. Hög temperatur påskyndar kemiska processer. Temperaturen ska därför hållas så låg som möjligt och framför allt vid en stabil temperatur. Hastiga skiftningar i klimatet påskyndar också nedbrytningen.

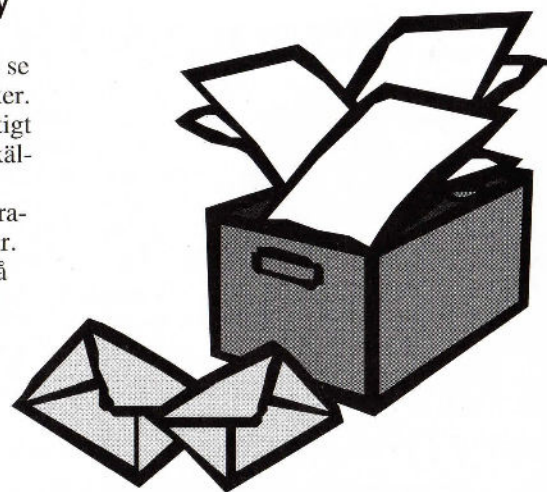
6) MÖGELANGREPP. Ett utrymme med dålig luftcirkulation kan ett lokalt ogynnsamt klimat uppstå. Det kan t. ex. vara en hylla mot en yttervägg, där det lokalt skapas ett fuktigare klimat än övriga delar i rummet.

Silverfisk och trägnagare...

7) SKADEDJUR. De vanligaste angreppen av skadedjur vi träffar på i arkiv är från silverfisk och från strimmig trägnagare. De flesta skadedjur trivs där det är mörkt och fuktigt. För att undvika angrepp, håll en låg luftfuktighet och håll rent i arkivlokalerna.

8) INRE NEDBRYTNINGSFAKTORER. Dessa faktorer är själva materialet som verkar nedbrytande, t. ex. a) papper från slutet av 1800-talet som tillverkades av trämassa; b) järngallusbläck som missfärgar och direkt fräter hål i papperet och c) kopieringspapper, där texten flyter ut och är på väg att blekas bort. Det bästa man kan göra idag för framtida arkiv är att välja bra papper och bra skrivmedel.

9) FELAKTIG FÖRVARING. Många skador uppkommer genom att materialet förvaras felaktigt; ritningar och dokument rullas hårt och trycks ner i en redan trång låda; böcker som ställs felaktigt när bok-

stöd saknas i hyllor och böckerna faller åt sidan och deformeras.

10) GUMMIBAND, GEM, PLASTFICKOR och POST-IT-LAPPAR. De hör inte hemma i något material som man vill bevara. Gummiband oxideras snabbt och missfärgar dokumenten vid nedbrytningsprocessen. Metallgem och häfteklammer oxiderar. Plastfickor innehåller skadliga ämnen för papper och kan orsaka stora skador förutom risken för mögelangrepp. Det är inte ovanligt när man tar ut ett dokument ur en plastficka, att delar av texten stannar kvar. Post-it-lappar kan både missfärga genom sin pappersfärg och orsaka stora skador genom vidhäftningen.

Använd bokstöd

11) HANTERING och SÄKERHET. Arkivmaterialet används ständigt och utsetts därför för ett stort slitage. Mycket material har kopierats genom tiderna och många bokband har tydliga skador efter det; knäckta bokryggar är inte så ovanligt. Vanliga skador som lösa bokryggar är en direkt följd av en felaktig hantering. Dra inte i ryggen när du plockar ut en bok. Det bästa sättet att plocka ut en bok från en hylla är att skjuta in de två volymerna som står bredvid och sedan fatta tag om boken. Använd bokstöd som verkligen stödjer boken. Många äldre arkivband är alldeles för tjocka och kräver därför en extra varsam hantering. Använd bomullsvantar eller väl rengjorda fingrar då du tittar och bläddrar i originalmaterial. Förvara kartor och ritningar plant i skyddande omslag och mappar.

Hon avslutar med några råd till oss: Se över våra dagliga rutiner; bygg inte bokberg, använd bokstöd, notera skador och åtgärda dem i ett tidigt skede för att undvika stora och kostnadskrävande insatser senare, kontakta en fackman så fort man tvekar om åtgärder. Men glöm inte det långsiktiga arbetet: inventera och upprätta en bevarandeplan.

Carl Magnus Lindgren

LANDSKRONABYGDENS DÖVFÖRENING. Styrelse på 50-talet? Personer i bilden föreställer: Stående från vänster: Alvar Nilsson, Birger Waldau Sittande från vänster: Kjell Andersson, Per Nordheim, Bertil Gustavsson.

Arkivering av dövrörelsens handlingar och inventarier

Förstudieprojektet avslutades den 31 oktober 2003 efter 11 månaders arbete. Här följer en kort resumé om projektet med lite matnyttiga fakta.

□ I samband med Dövas Dag i Stockholm under september månad 2002 informerade SDHS:s ordförande Tomas Hedberg om att Allmänna arvsfonden hade beviljat sällskapet medel för att genomföra ett förstudieprojekt vilket uppskattades mycket av åhörarna.

Därefter påbörjades en projektorganisation som fick följande utseende:

Tomas Hedberg utsågs till ordförande medan Per Eriksson för SDHS och Liselotte Burvall för SDR valdes in i styrgruppen.

Styrgruppen har sammanträtt fyra gånger. Minnesanteckningar finns noterade från varje sammanträde.

Undertecknad och Carl Magnus Lindgren projektanställdes och deltog även i styrgruppen som adjungerade där de dels redovisade sina arbetsuppgifter och dels deltog i olika diskussioner.

Jag utsågs som projektledare med ansvar för hela förstudieprojektet med rapporter och projektredovisning tillsammans med styrgruppen. Jag har också varit ansvarig för enkätfrågorna inklusive sammanställning av svaren. 57 av 58 dövföreningar runt om i landet har besvarat frågorna vilket utgör en väldigt bra respons och därmed ett ganska fullödigt resultat.

Kontakt med arkivinstitutioner

Utöver dem ovan så har jag ordnat och förtecknat två av nio valda dövföreningars arkiv. Jag har också haft kontakter med olika arkivinstitutioner och de tänkta samarbetspartners i framtiden samt ansvarat för genomförande av ett utvärderingsseminarium "att bevara värdefullt material". Seminariet genomfördes en helg under september månad 2003.

Carl Magnus' uppgifter var främst att ordna och förteckna sju av nio valda dövföreningars arkiv, utifrån sina yrkesmässiga kunskaper från ArkivCentrum i Örebro. Han har även bistått mig vid genomförandet av seminariet, likaså gett mig kommentarer kring mitt arbete med två dövföreningsarkiv. Han har även testat olika arkivförteckningsprogram och varit behjälplig med sin arkivkompetens i andra frågor och med problem som dykt upp under projektets gång.

Under förstudieprojektet har vi i projektgruppen haft kontakter med Handikapphistoriska föreningen som har ett motsvarande projekt "Uppbyggnad av ett dokumentations-, informations- och kunskapscenter om handikapphistoria". Informa-

tions- och erfarenhetsutbyte gjordes från båda sidor vars respektive projektområde konstaterades vara helt olika men ett nära samarbete med informationsutbyten kommer att göras hos båda föreningar, SDHS och HHF.

För att kunna mäta arbetstidsomfattning valdes nio av 58 dövföreningar. De skulle dels vara geografiskt, dels små, medelstora och stora föreningar.

Dessvärre kunde inte någon av dövföreningar i norra Sverige vara med på grund av olika praktiska orsaker som inte behöver nämnas i denna artikel.

De var följande:

Nio föreningar

Värmlandsarkivet med Värmlands Dövas Länsförening, Karlstads Dövas Förening och Arvika Dövas Förening med totalt 173 arbetstimmar som resulterade till drygt 1 hyllmeter eller totalt 18 volymer.

Östgötaarkivet med Östergötlands Dövas Länsförbund, Linköpings Dövas Förening och Dövas Förening i Norrköping m.o. med totalt 345 arbetstimmar som blev till över 3 hyllmeter eller totalt 44 volymer. I samma län fanns även tre numera nedlagda dövföreningar i Motala, Mjölby och Finspång. De två förstnämnda föreningars arkiv finns nedpackade i kartonger förvarade i SDR:s arkiv i Leksand. När det gäller Finspångs Dövas Förening finns det inga spår om var handlingarna förvarades sist trots efterforskningar.

Med Kalmar läns Dövas Förening blev det 137 arbetstimmar och med drygt 1 hyllmeter eller 17 volymer. Det intressanta är att Kalmararkivet hann föras över till Örebro under Carl Magnus' överseende innan de skulle ha förstörts i samband med två stora vattenöversvämningar som drabbade föreningen en kort tid efteråt.

Landskronabygdens Dövförening fick 95 arbetstimmar som resulterade knappt 1 hyllmeter eller 7 volymer. I samband med genomgången fick vi fram att en tidigare dövförening hade bildats i staden under 1910-talet. Den upphörde förmodligen under första världskriget. Så det blev en volym till för denna dövförening "De döfstummas Förening i Landskrona".

Södertälje upphörde 2003

Södertälje Dövas Förening fick 97 timmars arbete med knappt 1 hyllmeter eller 8 volymer. Denna dövförening upphörde under 2003 efter att ha verkat i 62 år. I och med nedläggningen skulle handlingar förvaras hos SDR:s arkiv i Leksand. Vid genomgången upptäcktes att en hel del handlingar var bristfälliga, bland annat var värdefulla protokoll, årsredogörelser och kassaböcker inte kompletta från vissa perio-

der. Kontakter har tagits med de senaste styrelsemedlemmarna för närmare information. De kommer att undersöka vidare vart de tagit vägen.

Detsamma sätt gäller för de övriga dövföreningarna ovan, där respektive styrelse ska ta reda på sådant som saknas i arkivet.

Samtliga nio dövföreningar är nu förda i egna arkivförteckningar.

Konsultkontakter har tagits med Genline, SVAR och Microscan för att utvärdera möjligheter till digitalt arkivhanteringsarbete för ett framtida "dövrörelsearkiv".

Det visade sig att SVAR (svensk Arkivinformation) har hunnit med att utveckla Digitala Forskarsalen som skulle passa projektet bra. Kontakter med besök har gjorts. Forskarsalen kan beskådas på www.forskarsalen.ra.se.

Där finns en bra uppläggning med utmärkta sökfunktioner med bland annat bild-databaser. Det är en riktig forskarsal med kombinationsmöjligheter i en och samma plats; dessutom i digital form på hemsidan.

Ett flertal arkivförteckningsprogram har undersökts och ingen av dem har vi blivit riktigt nöjda med. Ett nytt arkivförteckningsprogram som heter Arkis 2 håller på att färdigutvecklas som rekommenderas varmt av några arkivkontakter.

Utvärdering på Västanvik

Ett utvärderingsseminarium genomfördes på Västanviks folkhögskola den 6-7 september med 19 deltagare från 17 olika dövföreningar. I programmet fanns bland annat en genomgång av sammanställning av enkätsvaren med diskussioner. En representant från Dalarnas Folkrörelsearkiv presenterade sin verksamhet där. SDR:s eget arkiv visades upp också. En kort introduktion gavs också till deltagare om arkivförteckningar och vad som bör sparas respektive gallras.

Under seminariet uppstod diskussioner före och efter grupparbeten med bl a om hur dövmaterial ska vara hos de olika arkivinstitutionerna eller om att ha det gemensamt i ett sk centralt arkiv som föreslagits av några deltagare.

Man bestämde att på kort sikt bör en lokal dövförenings handlingar och inventarier deponeras hos den närmaste arkivinstitutionen, t ex ett folkrörelsearkiv i egna länet, eftersom nästan alla dövföreningar inte har ett bra arkiv inne i lokalen.

Kanske på lång sikt kan dessa dövföreningars handlingar och inventarier föras över till ett centralt arkiv ur forskningens synvinkel.

Då måste en avtalsmall utarbetas för att det ska bli möjligt med olika lösningar för framtida arkivhantering av ett dövföreningsarkiv.

Skrivet av PTÖ

Begränsad eftersändning

Vid definitiv eftersändning återsänds försändelsen med nya adressen på baksidan (ej adressidan)

Återsändningsadress

SDHS, c/o Eriksson
Räntmästargatan 85
702 25 Örebro

Värt att veta

Föreningslokal

41 dövföreningar har egna samlings- och kontorslokaler.

Anställda

28 dövföreningar har anställd kontorspersonal

Arkiv

32 dövföreningar har ordnat sina arkiv på en särskild plats varav 17 är deponerade hos den närmaste lokala arkivinstitutionen.

Arkivvård

Kunskaper kring arkivskötsel hos dövföreningarna är nästan obefintliga.

NAD (Nationell Arkivdatabas)

NAD som ansvaras av Riksarkivet finns numera lagd på internet, www.nad.ra.se. NAD är dock inte helt komplett utan alla arkivsamlingar skall succesivt kompletteras på hemsidan.

Redan nu kan man hitta några dövföreningar i databasen.

Fotografier

En stor del av fotografisamlingarna hos dövföreningarna är inte ordnade. Detta utgör en fara för den framtida forskningen då en ny generation av medlemmar inte kommer att kunna dokumentera vilka händelser och år samt personer som finns på bilderna.

Bilderna förvaras oftast i album eller i påsar eller i lådor och läggs i förråden. Ytterligare en stor del av bildsamlingarna finns hemma hos förtroendevalda, nuvarande eller före detta, som har anknytning till föreningens verksamhet.

Nedlagda dövföreningar genom åren

Utifrån enkätsvaren fick man veta att det har funnits 16 nedlagda dövföreningar genom åren. Ingen djupare forskning har gjorts av projektgruppen i fråga om exakta årtal, detta får göras senare under ett eventuellt kommande huvudprojekt.

Kalmar dövförening 1912-1914

(Från första sidan)

att Thulin sedermera anställde flera döva till sin fabrik.

Efter fyra års anställning var Birger tvungen att söka nytt arbete och fick då anställning som kommunalarbetare i 44 år i Landskrona. Bland de övriga sex döva hade före Thulins aeroplanfabrik varit sysselsatt som skomakare eller i en skofabrik. Två andra hade varit arbetare på borstbinderifabrik och tre andra hade varit grovarbetare. Förmodligen gick allihopa tillbaka till de arbeten de hade innan de kom till Thulins fabrik. Tyvärr vet vi inte varför Thulin anställde döva till sin fabrik.

Kanske det finns fler uppgifter att få fram om dövas arbete vid Thulins aeroplanfabrik i Landskrona?

Källor: Sonja Röman, Hvar 8 Dag, Ölandsposten, Ny Tidning för Sveriges Döfstumma nr 2, 1919. Artikeln var publicerad i Dövtidning nr 7, 1997 av Robin Holmstedt.

Söderhamns dövförening	nedlagd 1922
Motala dövas förening "Platen"	1921-1994
Mjölby dövas förening	1937-2000
Finspångs dövas förening	1957-1991 (?)
Nyköpings dövas förening	1971-?
Karlskoga dövas förening	1970-199? (är vilande sedan 2002)
Karlshamns dövförening	nedlagd 1921
Arvika dövas förening	1928-1995? (är vilande sedan 1997)
De Dövas Förening i Falköping	1926-1980
Dövas Förening i Arboga	1948-(senast noterad 1966)?
Dövförestummas förening	
"Lilla Paris" i Kristianstad	1912-1916?
Malmfältens Dövas Förening	
"Lapplandia"	1944 (senast noterad 1966)?
Tornedalens dövas förening	1928 (senast noterad 1990)
Södra Norrbottens	
Dövas Dörening	1960talet (sen. noterad 1990)

Det råder en stor osäkerhet hos dem som besvarade enkäten vart de nedlagda dövföreningars arkivmaterial har tagit vägen, vilket är ett konstaterande att hos dagens föreningsfolk vet man inte så mycket om vart arkivhandlingarna tagit vägen. Dessa kan vara förvarade hos SDR eller hos den närmaste dövföreningen eller hos dövas länsförening samt hos privatpersoner som tidigare varit verksamma i styrelsen.

Skrevet av PTÖ

Recension

□ Carl-Johan Vallgren, vinnare av Augustpriset för bästa svenska roman 2002, har skrivit en bok med titeln "Den vidunderliga kärlekens historia". Den handlar om döve dvärgen Hercule Barfuss´ underliga fängslande levnadshistoria som började år 1813 i Königsberg, Tyskland. Han dog 101 år gammal på Martha´s Vineyard, USA. Hercules hade en sällsynt gåva – förmågan att kunna läsa andra människors tankar. Författaren skriver om teckenspråket på ett ovanligt trevligt positivt sätt med många historiska aspekter.

Per Eriksson

Styrelse 2003 - 2005 för Sveriges Dövhistoriska Sällskap:

Tomas Hedberg, ordförande, Gunilla Wågström Lundqvist, vice ordförande, Per Eriksson sekreterare, Carl Magnus Lindgren, kassör, Birgit Burman ledamot. Postmottagare: c/o Eriksson, Räntmästargatan 85, 702 25 Örebro. Fax 019/125302

E-mail: daufr@hotmail.com. Medlemskap för enskilda 200:- och organisationer 400:-/år. Tidningen utsändes gratis till alla medlemmar. Pg 85 41 21-1.